

Napsali o Jiřím Wolkerovi (Novák, Fischer, Šalda)

(E*forum, 17. 01. 2024)

*Před sto lety, v Prostějově 3. ledna 1924, zemřel v necelých čtyřiaadvaceti letech básník, prozaik, dramatik, esejista a překladatel **Jiří Wolker**. Jeho dílo je od té doby kontinuálně čteno, interpretováno, aktualizováno a vydáváno (nejnověji v roce 2021 111. svazkem České knižnice: reprezentativním souborem Básně, ed. Irena Vaňková, která je s Janem Wiendlem i spoluautorkou komentáře), též transponováno (např. komiksem Lubomíra Lichého Balady v roce 2016). Wolkerova literární práce a jeho osobnost byly pravidelně i předmětem diskusí a polemik, a to s důrazem na vývojové momenty a souvislosti, jako znamení úsilí o různorodým způsobem motivované postížení a výklad proměn moderní české literatury v první polovině 20. století, ale i jako utváření emblému pokrokovosti z hlediska mimoestetického, resp. ideologicky manipulovaného. – Bezprostřední hlasy Wolkrových přátel a generačních souputníků reprezentuje především zvláštní číslo (4) Památce Jiřího Wolkra 3. ročníku měsíčníku Literární skupiny Host z února 1924 (František Götz, Bedřich Václavek, Lev Blatný, Zdeněk Kalista aj.) či sborník In memoriam Jiřího Wolkera, který vyšel na jaře t. r. (red. Konstantin Biebl, dále přispěli mj. Josef Hora, Zdeněk Kalista, Vítězslav Nezval, Karel Teige, Jaroslav Seifert, Karel Schulz). – Z množství reakcí na odchod nadaného básníka v prvních měsících roku 1924 vybíráme úryvky z význačných, stále pozoruhodných textů tří osobností české literární kritiky a historie, představující dobové „nadgenerační“ hodnotící soudy a překračující poněkud zjednodušující horizont tzv. proletářské poezie: „Promluvu při pamětním večeru Spolku posluchačů filozofické fakulty v Brně“ proslovil 18. ledna 1924 **Arne Novák** (Za Jiřím Wolkerem, Lumír 51, 1924, č. 2, 10. 2., s. 102–104, též in Nosiči pochodní. Kniha české tradice, Praha 1928). V článku Souvislosti se **Otokar Fischer** věnoval nehledanému srovnání některých rysů Wolkerovy poezie s poetikou a básnickým gestem Viktora Dyka (České slovo 16, 1924, č. 71, 23. 3., s. 1–2). Profilující portrét přednesl **F. X. Šalda** „při matiné, které Vinohradské divadlo pořádalo k uctění památky † Jiřího Wolkra“ (Jiří Wolker, Kritika 1, 1924, č. 2, 15. 3., s. 50–54; přetištěno s úpravami jako Úvod k Dílu Jiřího Wolkera I, usp. A. M. Píša, Praha 1924, dále mj. in Kritické projevy 12, ed. Zina Trochová, Praha 1959).*

lm

Arne Novák: Za Jiřím Wolkerem

Bolest, která nás shromáždila v této síni ke tryzně za básníka Jiřího Wolkera, spojila v těžkém žalu vás, příslušníky mladého pokolení, v jehož čele stál jako umělec lyrický,

s námi staršími, kteří jsme právě od něho očekávali, že svou chrabrou a pevnou rukou ponese do budoucnosti prapor poezie a lidskosti, až naše dlaně zemdlí a ochabnou. [...]

Že byl básníkem od Boha vyvoleným, věděli jsme hned po první jeho sbírce, knize to studenta jedenadvacetiletého. *Host do domu* jest lyrickou zpovědí mladých smyslů, které se rozdychtěně otvírají, mladého srdce, které přetéká láskou a štěstím, ale i zádumčivostí a touhou, mladého náboženství, které se nedočkavě dopíná svého Boha, aby se pokorně vrátilo k jeho dětem na zemi. Jitřně svěží a rosná čistota postřehu, jemuž je všechno tak chlapecky nové, neočekávané, zázračné, pojí se zde se svěží a rosnou čistotou citu, který se nevinně pobratřuje se všemi lidmi a věcmi, a dvojici tuto doplňuje svěží a rosná čistota výrazu primitivního a názorného, často a uvědoměle blízkého lidovému říkadlu, prstonárodní písni, starobylému úsloví. [...] Na rozhraní stojí jeho druhá kniha, případně nadepsaná *Těžká hodina*, opravdu dílo, v němž trpce sládné krev, a bolestně se chvěje hrůza porodních bolestí nového člověka a nového sociálního řádu. Již v jeho první sbírce sluje jeden oddíl Ukřižované srdce takřka odpovědí na půvabný senzualismus předchozích čísel; jako Fausta po tragédii Markétčině se ho chápe celá bída člověčenstva. Avšak v *Těžké hodině* se ho již nechápe, nýbrž se přímo do něho přelévá - zření subjektivní jest v duchu nové estetiky zrušeno, aby ustoupilo napjatému úsilí o objektivaci básnickou a o sociální integraci. Byl-li Jiří Wolker dotud lyrickým strůjcem prostičkých a oduševnělých zátiší, stává se nyní básníkem epickým. Obnovuje sociální baladu, jak ji u nás poprvé vytvořil mladý Neruda, ale podle své tendence a mocí své prosté názornosti činí ji přístupnou i prostému čtenáři a zároveň jí dává širší dech, rozsáhlejší výstavbu, jako by chtěl, aby se její žebra, podepřená o pilíře hluboce zazděné do lidského hoře, klenula až do vzduchu metafyzického. Kde jeho druzi, vyznávající s ním kolektivismus a proletářský mesianismus revolučního přízvuku, psali veršované programy a nesouvislé invektivy s obrazovou neb rétorickou přízdobou, dovedl Wolker vytvořiti postavu a děj, figuru a příběh, zhuštěnou tragédii, v nejpožehnanějších chvílích inspirace i s obzorem vizionářským.

Pravda, Wolkerova koncepce lidského utrpení byla dobrovolně zúžena ve smyslu socialistického programu na bolest a bídu dělníka a proletáře, z níž se činí výhradně vinným dnešní hospodářský řád. Celé vaše pokolení přezírá krátkozrace a v meliorismu příliš zjednodušujícím žaly a strážně, které nejsou vázány jenom výrobními a hmotnými podmínkami a kterých by neodstranil přesun majetkový a mocenský, i kdyby nadal proletáře půdy a práce plnými právy a ještě vyšší politickou mocí. Až dozrajete, poznáte, že jsou ještě jiné křivdy a žaly, lásky nevyužité, srdce navždy odsouzeného k samotě, idealismu, jenž působí bezděky zlo; ach, kdo by vypočítal to vše, od čeho není a nikdy nebude léku sociálního? Že by to byl právě Jiří Wolker před vámi všemi pochopil, dokazují nejlepší čísla *Těžké hodiny*: to nejsou jenom tragédie ztvrdlých rukou, ale také poraněných srdcí, nikoliv prázdných dlaní, nýbrž neukojené touhy po vyšším štěstí, ne msty, ale bolesti vykupitelské. Též pro Jiřího Wolkeru - v *Hostu do domu* především básníka Betléma - zemřel Ježíš na Golgatě, aby posvětil bolest, utrpení, oběť; zní-li z první knihy žehnání: „Nechte maličkých přijíti ke mně!“, slyšíme z druhé blahoslavenství těch, kdož trpí protivenství

pro spravedlnost.

Neměl toho prožítí jenom duchovně, musil to protrpěti sám na sobě. Poslední měsíce jeho života byly cestou křížovou. Umíral chorobou Hlaváčkovou, Novalisovou, Laforguovou, která hned zjemňuje smysly pro svět jižjiž prchající, hned klame srdce marnými nadějemi, hned uvrhuje bytost na dno jasnovidného zoufalství. Nevíme, co by ještě vykonal; cítíme pouze, že jeho poslání není dovršeno, byť snad v budoucnosti jest mu souzeno, aby se proměnil v bytost symbolickou.

Otokar Fischer: Souvislosti

Mnoho se dovíme o básníku, o uměleckém směru, o literárním pokolení, mnoho o jeho hrdinství, o jeho metafyzice, o jeho rozletu, dáme-li si otázku: jaký že byl jeho vztah k záhadě smrti, k faktu umírání, k hrůze zániku? Život a smrt, oba ty nejmocnější zdroje poezie, oba ty nejpříkřejší ze všech myslitelných kontrastů, jsou ve vzájemné souvislosti, hluboké a živelné: což je jen konkrétním dokladem obecné zásady, naznačené kdys platonským učením, že klad a zápor, že akce a reakce spolu souvisí niterněji, ústrojněji, než by se zdálo pozorováním povrchním.

Zmužilost umírajícího; nepatetický pohled na vlastní osud; skromné i hrdé podřízení se soukromého bolu hodnotám nadosobním. Zřídka kdy byly tyto básnické i lidské ctnosti uznávány s tou jednomyslností jako při četbě, rozborech a recitacích oné dnes veleznamé, ba proslulé, znovu a znovu rozšiřované, přetiskované, vylepované básně, již se 3. listopadu 1923, dva měsíce před svou smrtí, loučil Jiří Wolker s Tatranskou Poljankou, se svou milou, se svým životem. Nestává se často, aby jednou básní cítilo se tolik set čtenářských srdcí vzrušeno a dojata do té míry jako tímto „Umírajícím“. [...]

Jde o to uvědomit si, že před revoluční poezií sociální předcházela revoluční poezie národní a že mezi těmito dvěma směry existují, zvláště co se postojů k hrdinství a smrti tkne, vztahy hlubší a pevnější, než by se zdálo na prvý pohled; vztahy, které poezii dnešní buřič. generace zajišťují znaky intenzivní českosti a domácí orientovanosti, jež snad nerady se připouštějí, ale jež je tím důrazněji vytknouti. Jde o to přiznati si, že poválečná generace přímo navazuje na zkušenosti válečné doby, na něž se tak lehce zapomíná; nezavírat oči před tím mravním faktem a před tím paradoxem vývoje, že se básnické kontrasty nejen odpuzují, nýbrž také stýkají; že dnešní směr mívá své protiklady přímým předpokladem; a že nynější kolektivismus, tolikrát viněný z nenárodnosti, má své kořeny zapuštěny v prsti národní tradice. [...]

F. X. Šalda: Jiří Wolker

Tvorbou Jiřího Wolkera dějstvuje se před našimi zraky typický děj básnický: typický, a právě proto navýsost řídký a vzácný: obroda a obnova světa a života. Děj, který se odehrává jen několikrát za století: *ver sacrum* tvořivosti básnické.

Něž přišel on, ležel svět před zraky jeho generace bezmála mrtvý: starý, okoralý,

ztuhlý, ssedlých a pevných tvarů, rozškatulkovaný v pojmy, zákony, konvence; samá hrana, hranice, mez, omezení, tlak a útisk. Přišel Wolker a hle, pod *jeho* zrakem jihne hned, kapalní, teče a plyne všecko; všecko pod dotykem jeho kouzelné hůlky vře, kypí a šumí, plane a tryská: sám vír a žár, sama výheň a záplava. Z mrtvých věcí stávají se naráz ohniska a vývařiska světla, něhy, milosti a lásky. Ty boří a přetavují starý a pevný tvar ve výlev a vlnu milostného polibku... Zkadeřeně jezero takových teplých polibků je jeho první kniha.

Hle, takový kouzelný zrak vlastnil Jiří Wolker! Právě proto byl básník tvůrce. Takový zrak vlastnili před ním Shelley a Walt Whitman a budou vlastniti až do skonání světa všichni tvůrcové básničtí.

Proto jsme mu vděčni: učinil nás diváky tohoto tajemného přepodstatnění světa a života. A víc než diváky: *spoluherci, spolutvůrci*. Naslouchajíc mu, proměňovali jsme se sami ve své podstatě: vystupovali jsme ze své staré chladné bytosti, odkládali jsme ji jako zvetšelé roucho a proměňovali se v něco nového, žhavého, mladého a jarého; za duši skeptickou dostávali jsme duši věřící, za duši logickou duši magickou. Vstupovali jsme na chvíli do jakési bytosti vyšší, stávali jsme se na čas jejími celami a podílníky. Věru, můžeme ke chvále Wolkrově říci totéž, co praví u Platona Alkibiades ke chvále Sokratově: Když ho poslouchám, srdce mi tluče a slzy se mi řinou při jeho řečech ještě více než blouznivcům korybantským... těm blouznivcům, do nichž, jak víte, vstupoval na chvíli bůh. [...]

Host do domu jsou saturnálie ducha, mluveno s Novalisem, kdy čím divočeji, čím pestřeji, tím lépe. Může se zdáti tato kniha někomu snad příliš roztěkaná a hravá přemírou něhy, lásky, zdobnělin, mazlivostí některých čísel. Snad. Ale nezapomínej také, že byla nutnou podmínkou knihy druhé právě tato široká rozbíhavá důvěřivost. Je tu idyla před bojem; boj přihlásí se záhy. Zlatý věk chlapectví bude vystřídán záhy železným věkem mužným; věk Saturnův věkem Jupiterovým. Kde se Host rozbíhá snad chvílemi do příliš jevové extenzity, zabíhá *Těžká hodina* místy hluboce do intenzity.

Těžká hodina? Ano, to je ta chvíle mučivého přechodu, praví básník, kdy dětské srdce mu zemřelo a mužovo srdce posud se nenarodilo, kdy „jedno srdce jsem pohřbil a druhé ještě nemám“. [...] Rachotivý motor vůle jako by přehlušoval líbeznou stříbrnou hudbu milostného vnitřního pramene, jako by rozrušoval spanilý nazíravý klid básnické tvořivosti; básník dostává se někde do nebezpečné blízkosti rétoriky a heslovosti.

Naštěstí těžiště knihy není v těchto číslech, nýbrž v oněch básních, v nichž rozvíjí unanimismus své první sbírky v jakýsi náboženský kolektivismus, kde nás včleňuje v nového boha, kterého cítí v sobě i nad sebou. Kolektivnost Wolkrova není v těchto několika nejlepších číslech jeho díla ani věcí programu, ani věcí vůle nebo rozumové úvahy. Wolker prostě jak rostl, vrůstal řekl bych jakousi logikou hmatu opravdu v novou nadlidskou bytost hromadnou; jak tvořil, dotvářel se opravdu nového nadosobního objektu. Přetvořoval se spontánně, prací zvnitřa navenek, v děje

a procesy společensky básnické, sociálně kultistické, poněvadž jinak a jinudy nemohl růsti. Básně, básnil bezděky funkci společenskou. [...]

Nyní teprve vidíš, že je opravdu básník v přísně nesmluvném tvůrčím smyslu slova. Svět úplně *zlidštil*, *zantropomorfizoval*; připodobnil jej cele zákonu, řádu, tváři svého nitra. [...]

www.ipsl.cz